

sjon og (2) sette rammene til et forskningsdesign basert på rik kunnskap, ikke fattigslig forenkling.

NKR egner seg meget godt til å analysere nasjonalstaters adferd. Samtidig viser case-studiene i bokens andre del at den er mindre hjelpelig med å forklare EU-systemets handlinger – kanskje fordi EU ennå ikke har trekkene til en fullverdig statsdannelse. Samtidig kan NKR neppe betraktes som noen teori; til dét er den – liksom nyrealismen – for dårlig til å predikere. NKR passer best til å forstå eller forklare utenrikspolitiske handlinger i fortid. I tillegg ser det ut som om bidragsyterne i boken, i selskap med Toje og Kunz, ikke har klart å løse den nyklassiske realismens gordiske knute: hvordan sortere varene i den «bazaar» av mellomliggende variabler (som Kuntz og Saltzman advarer mot) på en slik måte at det er mulig å finne de få faktorene som er av størst betydning for enkeltstaters utenrikspolitiske utforming.

USA – en reise

Geert Mak

Oslo: Cappelen Damm, 2013

Anmeldt av TORBJØRN L. KNUTSEN

Ph.d., professor, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Torbjorn.knutsen@svt.ntnu.no

En septemberdag i 1960 satte den amerikanske forfatteren John Steinbeck seg i sin spesialbygde GMC pick-up truck og la ut på en biltur rundt hele USA. Som selskap på turen tok han med seg den franske puddelen, Charlie – som fikk en prominent plass i tittelen på den boken som to år senere ble resultatet av den lange rundreisen, *Travels with Charley*.

Den nederlandske historikeren og journalisten Geert Mak leste mange år etter Steinbecks reisebok og fikk ideen om å gjøre en lignende rundreise gjennom Europa. Med hjelp av avisen *NRC Handelsblad* virkeliggjorde Mak rundreisen. Resultatet ble en 800 sider tykk bok, *Europa* (2004) og en berømt TV-serie av samme navn.

En septemberdag i 2010 la Mak ut på enda en rundreise. I USA denne gang. Resultatet er blitt *USA – en reise*. En «guided tour» i bokform gjennom USA i geografisk, historisk og sosial forstand. Mak er en kunnskapsrik og pratsom reiseleder. Turen er organisert rundt ideen om å følge nøyaktig i Steinbecks hjulspor fra 50 år tidligere.

Mak hadde ikke noen puddel med seg. Han reiste med sin kone – som for øvrig er langt mindre til stede i Maks tekst enn Charlie er i Steinbecks.

Men reisens drivkraft var den samme. Mak ville studere USA og amerikanerne på nært hold og besvare spørsmålet som Steinbeck stilte 50 år tidligere: Hva i all verden foregår i dette enorme landet?

Steinbeck stilte spørsmålet på slutten av 1950-tallet, etter å ha observert hvordan USA hadde endret seg kraftig etter andre verdenskrig. Landets grunnverdier var i ferd med å bli snudd på hodet, mente han. Amerikanerne hadde tatt spranget fra en kultur «der det var om å gjøre å mestre mangelen» til en kultur der overflod og nytelse stod sentralt. I tillegg var det begynt å gjære mange steder. Ungdom ville ikke inn i forbrukersamfunnet. Kvinner ville bort fra forstedenes dukkehjem. Svarte borgere krevde like rettigheter og del i velstanden ... «Det som er kommet over oss, skjedde hurtig og lydløst», skrev Steinbeck. «Det kom fra alle kanter og var desto farligere fordi det utga seg for noe godt». Hva hadde skjedd?

Steinbeck la ut på sin rundreise i 1960 i et forsøk på å finne svar. Arbeidstittelen på boken var *In Quest of America* – som også var tittelen på en serie artikler han skrev for tidsskriftet *Holiday* i 1961. Med det ble til slutt *Travels with Charley* – med et ekko av den opprinnelige arbeidstittelen tilført med mindre skrift: *In Search of America*.

Mak var ikke den eneste som fulgte Steinbecks reiserute 50 år etter. Bill Barich fulgte den langt på vei da han loddet stemningen før presidentvalget i 2008 (Barich 2010). To år senere fulgte Bill Steigerwald reiseruten til Steinbeck ganske nøyaktig og skrev en fremragende skildring av både USA og av Steinbeck. Steigerwald har generøst delt innsiktene sine i samtaler med Mak, som har flettet dem inn i sin egen krønike.

Mak har fulgt Steinbecks reiserute nøye. Han har imidlertid ikke gjort noe forsøk på å etterligne Steinbecks fortellerform. *USA – En reise* formidler opplevelser og inntrykk grundig og godt. Men Mak gjør dette på sin egen måte. For mens Steinbeck var en skjønnlitterær forfatter, er Mak journalist. Steinbeck formidlet opplevelser – synsinntrykk, lukter og lyder. Han satte ord på egne tanker og skildret møter med en rekke enkeltmennesker. Innsiktsfullt og stilsikkert. Ofte med varme, men også med kritisk distanse. Steinbeck skrev for amerikanerne. Mak formidler til europeiske – først og fremst nederlandske – lesere. Han forutsetter mindre grunnkunnskap og legger an på å forklare mye av bakgrunnen til det han observerer. Han lener seg langt tyngre på USAs historie enn det Steinbeck gjorde. Hans distanse til USA er større. Steinbeck forsøkte å forstå sitt eget «monsterland»; Mak er på gjennomreise i et imperium som har passert middagshøyden. Han tegner et portrett av et ramponert og medtatt Amerika. Mer politisk splittet enn på Steinbecks tid. Mer sosialt lagdelt også. Og med en middelklasse som er i ferd med å syke hen og som etterlater et økende svalg mellom rike og fattige.

Mak begynner sin reise ved Steinbecks gamle hus i Sag Harbour på Long Island. Han følger Steinbecks rute ganske nøyaktig – opp til Ny Eng-

land og vestover, tvers over USAs enorme kontinent fra Log Island til Seattle. Så svinger han sørover og kjører langs USAs vestkyst til San Francisco og Monterey, Steinbecks gamle hjemby. Endelig kjører han østover, via Flagstaff, Albuquerque og Houston til New Orleans – som er reisens slutt.

Underveis legger Mak turen innom diners og motels. Han lytter på talk-radio mens han kjører, og han ser landskapet endre seg. Han snakker med mange mennesker underveis og gir et destillat av flere samtaler. Men han gjengir sjelden dialoger slik Steinbeck gjorde.

Maks bok er blitt over dobbelt så tykk som Steinbecks. En av årsakene er at Mak ikke bare skal skrive om USA, men om Steinbeck også. Han begynner med å drøfte bakgrunnen for Steinbecks rundreise, og presenterer forfatteren selv ganske inngående. Og i løpet av reisen gjør Mak mange biografiske avstikkere. Han har funnet frem Steinbecks dagbøker, brev og manuskripter for å få en bedre forståelse av den berømte forfatteren. Han sammenligner Steinbecks notater til *In Quest of America* med den ferdige boken *Travels with Charley*. Han grubler over forskjellene i de to tekstene. Hvorfor kuttet Steinbeck ut alle betraktningene over TV-debatte han så mellom Nixon og Kennedy den 26. september 1960? Hvorfor reviderte han siste halvdel av manuskriptet sitt så grundig?

Ut fra slike spørsmål tegner Mak et portrett av en sammenbitt og alderstynget herre som er sterkt oppsatt på å bevise en siste rest av manndom. Og av en forfatter som er temmelig lemfeldig i sin omgang med fakta, går det etter hvert opp for Mak. Steinbecks sønn, John jr., skal ha blitt overrasket over at *Travels with Charley* inneholder så mange fisketurer og gode samtaler med tilfeldige reisebekjentskaper. Sønnen hadde en mistanke om at hans innadvendte far diktet opp de beste samtalene. Dette er også budskapet til Steigerwalds bok. Steinbeck hadde liten trening i journalistikk. Da han skulle renskrive notatene fra rundturen sin og levere artikler for *Holiday*, gled han inn i den skjønnlitterære stilen som han behersket så vel, mener Steigerwald. Mak kjøper den.

USA – en reise formidler et nytt bilde av Steinbeck. Den er imidlertid først og fremst en bok om USA. Den er full av historiske digresjoner – som er en annen grunn til at boken er blitt så lang. Den drøfter de mange europeerne som i tidens løp har reist rundt i USA og forsøkt å forklare denne mangfoldige føderasjonen i bøker – fra Alexis de Tocqueville via Charles Dickens og James Bryce til Gunnar Myrdal. Mak skisserer et stort antall betydningsfulle begivenheter i USAs historie – fra nybyggerensamfunnet ved Plymouth Rock (1620) via teselskapet i Boston (1773) over Roosevelts New Deal (1930-årene) til det nye århundrets finanskrakk.

Styrken i beretningen til Mak er ikke at han kommer med overraskende eller nye perspektiver eller at han disker opp med ny kunnskap fra egne arkivsøk – dette gjør han kun når det gjelder Steinbeck og hans reise.

Nei, styrken ligger i fortellergrepet hans. Det ligger i den måten han vever hele den konkrete, sansende, stinkende og vakre amerikanske virkeligheten sammen med et vell av historiske riss og analytiske innskudd. Han er en god forteller. Han registrerer endringene i landskapet han kjører gjennom. Men det er få amerikanske røster i boken.

Der Steinbeck formidlet sine inntrykk gjennom samtalereferat og dialoger, bruker Mak historiske riss og statistiske opplysninger. Et sted trekker han frem historisk statistikk som viser at amerikanernes våpenbeholdning har vært forbausende beskjedne – at frem til 1850-tallet hadde bare rundt 15 % av USAs husholdninger gevær. Forestillingen om at amerikanerne fra de tidligste tider er vokst opp med våpen er, med andre ord, en myte. Et annet sted viser han hvordan Detroit er blitt «USAs postmoderne Tsjernobyl». Fra 2000 til 2010 mistet denne bilproduserende storbyen rundt en fjerdedel av befolkningen – en «demografisk katastrofe» som har gjort byen om til en «epilog til en katastrofefilm». Et tredje sted viser Mak at det store flertallet av amerikanske arbeidstakere er dårligere stilt i dag enn for 30 år siden: at av alle pengene som tjenes i USA i dag, tilfaller halvparten av inntekten den rikeste femtedel av befolkningen mens den fattigste femtedelen får 3,4 %. Forholdet mellom USAs fattigste og rikeste inntektsgrupper er med andre ord 1 til 14. (På Steinbecks tid var forholdet 1 til 7,6.) Formuen til USAs 400 rikeste individer er større enn den samlede formuen til landets fattigste 150 000 000.

Mak kjenner USA godt. Han har et stort reservoar av bakgrunnsfakta. Han serverer dem tidlig, og det gjør boken fremtung. Etter at Mak har lagt Detroit bak seg, blir teksten lettere. Her viser det seg at Mak ikke bare har fått kunnskap om USA ved å lese historiebøker og statistiske tabeller, men også at han kjenner lynnet i dette underlige landet. Det kommer frem bl.a. når han drøfter den bestandige religiøsiteten i USA. Han knytter den opp mot USAs såkalte eksepsjonalisme – amerikanernes idé om at de ikke bare er forskjellig fra europeerne og noe for seg selv, men at de også er tiltenkt en viktig rolle i menneskehetens historie. Om Tea Party-bevegelsen har Mak imidlertid lite å si. Den er mysterium også for ham.

Flere ganger underveis peker Mak på avstanden mellom de amerikanske idealene og virkelighetens sanne ansikt. Kløften mellom den amerikanske drømmen og den voksende fattigdommen. Gapet mellom 1700-tallets revolusjonerende frihetserklæring og slaveriet i sør. Avstanden mellom president Roosevelt som under andre verdenskrig fikk ideen til FN, og Texas som i dag har forbud mot å heise FN-flagget fra føderale flaggstenger. Svelget mellom myten om USA som frihetens hjemland og imperiet som går til krig på en bløff om masseødeleggelsesvåpen ... Endelig drøfter han forskjellen mellom Steinbecks fremstilling av seg selv som den ensomme reisende i dialog med sitt land og den rådville forfatteren som helst vil fortsette mulig hjem til huset på Long Island.

Det er en litt av en rundtur Mak tar oss med på. Det kan reises innsigelser mot den ujevne måten han disponerer stoffet på – turen er dominert av den nordlige ruten. Den forholdsvis korte turen fra Long Island til Detroit tar alene 150 av tekstens nesten 400 sider. Returen gjennom USAs sørstater er avspist med 60 sider og ender i New Orleans – slik at de mange statene langs USAs østkyst ikke får noen kommentarer i det hele tatt.

Mak har (liksom Steinbeck) oversett de amerikanske forstedene. USAs *suburbs*, et unikt produkt av den amerikanske massebilismen og et av de typiske produktene av det amerikanske samfunnet, er lite drøftet. *USA – en reise* legger vekt på byene og på landsbygda og antyder et skarpt skille mellom by og land enn det som finnes i virkelighetens USA. Det er også underlig at når Mak tangerer presidentvalget i 2008, nevner han rent *en passant* at Barack Obama er landets første svarte president; dette poenget fortjener mer enn en bisetning. Ikke minst kan det rettes kritikk mot mangelen på referanser i teksten. Verken en god indeks eller en fyldig litteraturliste kan kompensere for at statistiske opplysninger og direkte sitat mangler henvisning til kilder.

Da Steinbeck la ut på landeveien i 1960, hadde den amerikanske mentaliteten endret seg fra nybyggerens puritanske nøysomhet til – i Steinbecks ord – en dyrkelse av overfloden og den individuelle nytelsen. I dag, konkluderer Mak, står nytelsen stadig i sentrum. Amerikanerne forholder seg imidlertid ikke til det faktum at det amerikanske samfunnet byr på stadig mindre å nyte. Den offentlige infrastruktur, kjempeimperiets en gang så velsmurte tannhjul, er nedslitt. Den fliden og industrien som i sin tid fikk den amerikanske økonomien til å blomstre, har havnet i Asia. Når amerikanerne har fortsatt å dyrke nytelsen, har de gjort det på kreditt – med det resultat at privatøkonomien er blitt tynget av økende gjeld. Det samme gjelder for øvrig for føderasjonen som helhet. Økende statsutgifter kombinert med skatteuttak har fått statsgjelden til å eksplodere – fra rundt \$ 270 milliarder på 1960-tallet via \$ 1 billion i 1980 til \$ 16 billioner i 2011. Fellesskapet lider nød mens halvparten av alle føderale skatteinntekter går til militæret. Over halvparten av skattereduksjonene til president Bush gikk til den rikeste 1 % av befolkningen. Det er en «smuldrende nasjon» vi besiktiger, skriver Mak mot slutten. Steinbeck var enda mer kritisk i 1960: USA er «et lik fylt med gasserter», skrev han. «Når det eksploderer, holder jeg pusten av frykt for følgene».

Den som har fulgt Mak på hele ferden vil lukke boken deprimert på amerikanernes vegne.

Litteratur

- Barich, Bill (2010) *Long Way Home. On the Trail of Steinbeck's America*. New York: Walker and Company.
- Steigerwald, Bill (2012) *Dogging Steinbeck: How I went in search of John Steinbeck's America, found my own America, and exposed the truth about «Travels With Charley»*. Pittsburgh, PA: Fourth River Press.
- Steinbeck, John (1972) *Travels with Charley*. London: Pan Books.
- Woestendiek, John (2010) *Travels with Ace*. Tilgjengelig på <http://travelswithace.com/>